

TALÁLKOZÁSI PONTOK A MONGOL PUSZTÁN A 13. SZÁZADBAN

KÁPOLNÁS OLIVÉR*

Absztrakt: A tanulmány a 13. századi mongolok gyülekezési, illetve találkozási pontjaival foglalkozik. Ezeket a helyszíneket történeti művek és epigráfiai emlékek alapján azonosítja be. Több ilyen helyről elmondható, hogy korábbi korszakokban is fontos szerepet játszottak, ezzel kapcsolatban felmerül a kérdés, hogy szerepük hagyományozódott-e, vagy újonnan fedezték fel a mongolok ezeket. A körülményeket figyelembe véve az utóbbi mellett dönt a szerző.

Kulcsszavak: Mongol területek, gyűlések helyszínei, hagyományozódás

BEVEZETÉS

A nomádok kapcsán közhely, hogy vizet és legelőt követve vándoroltak, pontosabban a körülményeknek megfelelően váltogatták a szállásaikat. Minden törzsnek, nemzetségnek volt saját területe, és ezen belül voltak állandó szakrális és világi helyszínek is, amelyeket időről-időre felkerestek, pl. áldozatbemutatásra vagy gyűlésre, esetleg egyszerűen csak találkozásra. Az alábbiakban először a mai Mongólia területén található, a 13. században fontos szerepet betöltő helyekről lesz szó, majd két olyan helyszínre térek ki, melyek a mongol kor előtt is fontos szerepet játszottak. Végül arra keresem a választ, hogy az említett helyszínek kapcsán beszélhetünk-e kulturális folytonosságról.

Alapvetően két forráscsoport nyújt támpontot a mongolok számára fontos, állandó helyek meghatározásához: a történeti művek és az epigráfiai emlékek.

Történeti művekben kevés szó esik egy-egy találkozási pontról, illetve gyűlés helyszínéről. A kevés példák egyike a 12–13. századi mongol történelemből a Korkonak erdejében lévő lombos

fa. A 12. század első felében Kutulát (Dzsingisz kán másodfokú nagybátyját) itt emelték kánná az összegyűlt mongolok és tajcsiutok. 1257-ben Möngke kán pontosan ugyanezen a helyen tartott gyűlést (*qurultai*), amelyről későbbi életrajzírója meg is jegyzi, hogy itt ünnepelték Kutulát.¹ Az nem derül ki, hogy a helyszínválasztásban szerepet játszottak-e a száz évvel korábbi történések, de tény, hogy a hellyel kapcsolatos eseményre több nemzedékkel később is emlékeztek.

Néhány további példa: Temüdzsin (a későbbi Dzsingisz) a hatalomért folytatott küzdelme során egyszer egy három félből álló koalíciót szervezett az egyik ellenséges törzs ellen, és egyik szövetségese javaslatára a seregek találkozási pontja az Onon folyó forrása lett.² Pontosán ugyanitt volt az a nagygyűlés is, ahol 1206-ban káni címmel ruházták fel Dzsingisz,³ majd 1260-ban a nagy kán unokáját, Arik-bökét is ugyanitt emelték uralkodóvá.⁴

Dzsingisz vetélytársa, Dzsamuka is egy forrásnál tartott gyűlésen kapta gürkáni címét 1201-ben.⁵ 1228-ban Dzsingisz utódjául választották

* Eötvös Loránd Tudományegyetem BTK, Távol-keleti Intézet, Kínai Tanszék, H-1088 Budapest, Múzeum krt. 4/F. kaapolnaas.oliveer@yahoo.com

¹ SGK 1971, 223.

² MTT 1962, §106.

³ MTT 1962, §202.

⁴ MUT 2005, II/193.

⁵ MTT 1962, §141.

Ögödejt a Kerülen folyó egyik szigetén (*köd-ege aral*),⁶ pontosan ugyanitt választották meg Möngkét is kánná 1251-ben.⁷ A helyszín megválasztása fontos volt, erre példa, hogy egy évvel korábban azért (is) fulladt kudarcba a Magyarországon is járt Batu terve egy kánválasztó gyűlés összehívására, mert azt az Iszik-köl (tó) partjára (mai Kirgizisztán) próbálta szervezni,⁸ ami meglehetősen messze esett a mongol szállásterületektől, bár az aktuális erőviszonyoknak is legalább ekkora hatásuk lehetett.

A gyűlések helyszínével, illetve a helyszín kiválasztásával kapcsolatban nagyon kevés adat maradt fenn, ebből nem lehet messzemenő következtetéseket levonni; azonban az kirajzolódik, hogy ezeket egy-egy jól behatárolható helyre (pl. egy mindenki által ismert forrás) szervezték. A fenti példák alapján egyértelmű, hogy nem volt állandó helyük a kánválasztó gyűléseknek, de többször is visszatértek ugyanazokra a helyszínekre. Feltehetően mindig az éppen legjobb adottsággal rendelkező, dús legelőjú helyeket keresték fel. Semmilyen utalás nincs arra, hogy ezek a helyszínek a mongol kor előtt bármilyen szerepet betöltöttek volna.

A történeti munkák mellett egy-egy kiemelt helyről az ott hagyott epigráfiai emlékek tudósítanak. Ahol uralkodótól származó felirat található, az egészen biztosan fontos helyszín volt az adott korban. A 13. század végére, illetve a 14. század elejére keltezhetőek a Hüiten gol-i (*Хүйтэн гол*) mongol feliratok, melyek az egyik mongol

kán parancsára, kétféle írással (ujgur-mongol és négyszögírás⁹), mongol nyelven íródtak. Az ujgur-mongol írásrendszerrel írt felirat részletei: „... *möngke tngri-yin kücün-dür qayan-u suu-tur bi öcükén mayu [...] kemen bicig bicijü [...]*”¹⁰ (Az örök Ég erejéből, az uralkodó fensége alatt álló szerény személyem [...] feliratot készítette [...]). A négyszögírással változat hasonlóan kezdődik: „...*moŋ[k'a] dəŋri-yin k'üc'ün-dür yeke su jali-yin ibēn-[dür] qānu jarliq [...]*”¹¹ (Az örök Ég erejéből, a kegyes sors védelméből, a kán parancsa [...]). A szöveg mindkét változatának kopottsága miatt nem derül ki, hogy pontosan mi az, ami az uralkodó parancsára odakerült. Azonban a felirat léte már önmagában is utal a hely jelentőségére a 13–14. században; sokan megfordulhattak itt, mert egy véletlenszerűen kiválasztott sziklára elhelyezett parancs senkihez sem jutott volna el.

A mai Ulánbátor mellett elterülő Bogd (*Богд*) hegy lábánál található az Ih tengriin am (*Их тэнгэрийн ам*) nevű hely, ahol többféle feliratot, illetve rajtot fedezhet fel a látogató (*I. kép 1–3; 2. kép 1*).¹² Az ujgur-mongol írásos mongol feliratok egyike (*I. kép 2*): „...*möngke tngri-yin kücün-dür yeke suu jali-yin i[g]egen-dür...*” (Az örök Ég erejéből, a kegyes sors védelméből ...). A felirat pontosan megegyezik a fentebb tárgyalt Hüiten gol-i felirat négyszögírással változatának első részével, illetve a 13–14. századi mongol kánok *paize* (követek, megbízottak okmánya) feliratainak első sorával.¹³ A datálásban segít egy ott található rajz is, amely egy mongol előkelő asszonyságot ábrázol, a

⁶ MTT 1962, §269.

⁷ MUT 2005, II/175.

⁸ FRANKE 1978, 20.

⁹ Más néven Phagsz-pa írás, ezt 1269-ben alkotta meg Phagsz-pa (1235–1280) láma Kubiláj kán parancsára (KARA 2005, 50). Ez az évszám adja a felirat *terminus post quem*-jét is.

¹⁰ OCHIR 2001, 94.

¹¹ HÖGJILTÜ 2004, 511.

¹² A helyről megjelent első magyar nyelvű ismertető: ERDÉLYI–SUGÁR 1982, 70–72.

¹³ KOTWICZ 1934, 135. Az Aranyhorda területén előkerült *paizék* előlapján minden esetben ez a sor szerepel. A *paizék* hátoldalán pedig az, hogy aki nem tartja tiszteletben az adott (minden esetben néven nevezett) kán parancsát, az vétket követ el és halállal lakol („...*möngke tngri-in kücündür yeke suu jali-in igegendür [a kán neve]-in jrly ken üli büsirekü kümün aldaqu ükükü...*”). Az Aranyhorda területéről előkerült *paizék*: PE 1963, 171–173, illetve MÜNKÜYEV 1977, 208. A nagy mongol birodalom uralkodói más formulát használtak a *paizék* feliratánál, példának okáért Gүjүk kán pecsétjének felirata: „...*möngke tngri-yin kücüntür yeke mongyol ulus-un dalay-in qanu jrly il bulya irgen-tür kürbesü busiretügüi ayutuŋai...*” (Az örök Ég erejéből. A nagy mongol birodalom hatalmas kánjának parancsa, behódolt és be nem hódolt népek, főljétek és tiszteljétek!) (PE 1963, 18).

fejfedője alapján szintén a 13–14. századból (1. kép 3).¹⁴ A felirat nem folytatódik uralkodói parancssal, ennek ellenére joggal feltételezhető, hogy ez egy kán parancsára került oda. Más epigráfiai emlékek is találhatóak ezen a helyen, szintén a 13–14. századból, de kopottságuk miatt olvashatatlanok.¹⁵ Kőkori sziklarajzok is láthatóak itt,¹⁶ így felmerülhet az, hogy nem véletlenül helyezték ide a mongol feliratokat.¹⁷ Másrészt a 17. századtól kezdve megjelennek a buddhizmushoz köthető mongol és tibeti nyelvű emlékek is, pl. tibeti írással az *om ma ni pad me hum* mantra alatt mongolul az „...ene nom[-un] kücün arban naiman tamu-aca getülgekü boltuyai...” (Ennek a mantrának az ereje tizennyolc pokolból menekítsen meg!) felirat található (2. kép 1). Ezek alapján a hely valamilyen szempontból fontos volt az őskorban, a 13–14. században, illetve a 18. századtól kezdve folyamatosan. 1779-től évente kétszer is áldozatbemutató

ceremóniát rendeztek a hegyen, mert azt tartották, hogy Dzsingisz kán a környéken látta meg a napvilágot.¹⁸ Valójában innen legalább 400–500 km távolságra született a nagy kán,¹⁹ így feltételezhető, hogy nem helyi legendák továbbélése, hanem a háttérben munkálkodó politikai erők következtében lett Dzsingisz születési helye ide helyezve, amely mellett Mongólia egyik politikai és vallási központja feküdt (a mai Ulánbátor elődje). Kérdéses, hogy a hely 13–14. századi kiemelt szerepe és ennek 18. századi újbóli megjelenése között van-e bármiféle közvetlen kapcsolat. Manapság az ulánbátori városi sámánok előszeretettel mutatják be itt a performanszaikat (2. kép 2), ami a hely továbbélését mutatja. Több korszak emléke található itt az Ih tengriin amnál. Az ehhez hasonló helyek meglehetősen ritkák a mai Mongólia területén; összesen két olyan hely van, ahol az őskortól kezdve szinte minden korszak otthagya a nyomát.

ТАЙХАР ЧУЛУУ (Тайхир Чулуу)

Arhangaj (Архангай) megye székhelyétől, Cecerligtől (Цэцэрлэг) északnyugatra, a Tamir (Тамир) folyó partján áll egy kb. 15–20 méter magas szikla, ez a Taihar chuluu (2. kép 3). Környezetéből kiemelkedve a táj jellegzetes pontja. Nevének második tagja követ, sziklát jelent. A Taihar eredete kérdéses, a sziklán található egy megkopott, régi mongol felirat, amelyben szerepel a hely mongol neve: *dai gürü*. Ez egyszerűen 'nagy sziklát' jelent (*dai* nagyot jelent, a *gürü* pedig sziklát, bár van olyan vélemény is, mely szerint ez a szó itt tanító [*guru*] értelemben szerepel).²⁰ Időközben a név je-

lentése elhomályosult, ezért a kortárs mongolok a névhez még hozzáteszik a kő (*chuluu*) szót is.

Ehhez kapcsolódik egy helyi legenda, amely szerint élt egy nagy hős ezen a vidéken, akinek Bökebilig (Бөхбилиг) volt a neve. Egyszer egy hatalmas kígyó kezdett kibújni a föld alól, ezt megakadályozandó, a hős a fent említett követ vágta a kígyó fészkeinek kijáratához, megölve ezzel az állatot és örökre eltörleszolvá az odúját. Néhány kilométerre nyugatra található az Aranytrón (Алтансандаг) nevű hegy, amely a legenda szerint a hős trónszéke volt.²¹

¹⁴ OKLADNIKOV 1962, 70–71; CHÖ 2012, 198–199. Fejfedője Plano Carpini beszámolóját idézi: „A férjes asszonyok nagyon bő, elől földig nyitott ruhát viselnek. Fejükön valami vesszőből vagy kéregből készített kerek holmit hordanak, amely egy rőfnyi hosszúságúra nyúlik fel, s a csúcán négyszögben végződik; alulról felfelé szélesedik, s a tetején egy hosszú és finom vesszőcske van aranyból, ezüstből, esetleg fából, vagy egy toll; az egész egy a vállra omló bőr főkötőhöz van varrva.” (PLANO 2003, 77) A rajzot a szakirodalom egységesen eredetinek fogadja el, de véleményem szerint elképzelhető, hogy az egyik 20. századi mongol kutató alkotásával állunk szemben.

¹⁵ Okladnikov egy mongol szóbeli közlésére hivatkozva idézi az egyik mongol feliratot orosz fordításban (OKLADNIKOV 1962, 73), azonban ezt a megmaradt szövegtörödékek közül egyikkel sem lehet azonosítani.

¹⁶ MNDTCD 1999, 42.

¹⁷ OKLADNIKOV 1962, 72–73.

¹⁸ EE 2010, 197–198.

¹⁹ Dzsingisz az Onon folyó menti Deliün-boldak nevű helyen látta meg a napvilágot (MTT 1962, §59). Több mai helyszínnel is próbálták azonosítani, de Ulánbátorhoz közeli megoldás sosem merült fel a tudományos világban (RACHEWILTZ 2006, 320).

²⁰ PERLEE 1960, 26.

²¹ Saját gyűjtés, 2010. A legendát részben idézi: ERDÉLYI-SUGÁR 1982, 74.

A sziklával kapcsolatban az első átfogó művet Perlee adta ki 1960-ban.²² A korábban rajta lévő türk feliratok, illetve néhány őskori ábra már megjelent egy-egy európai kiadványban.²³ Honfitársaink közül először Erdélyi István járt ott 1963-ban, röviden említi a helyet két könyvében is.²⁴

A szikla mintegy 150-200 felirata maradt fenn napjainkra, ám ezek nagy része erősen megkopott, illetve a kortárs graffitik is sokat olvashatatlaná tettek. A legrégebbi emlékek őskori, vörös festékkel festett állatok és emberi alakok.²⁵ Fekete színű ábrák is fennmaradtak, ezeket a türk korra (6–8. század) datálják.²⁶ Ezenkívül sok nemzetséggel (*tamga*) is található ott, azonban ezek időbeli elhelyezése kérdéses. A feliratok közül időben elsőként rovásfeliratok láthatóak, mintegy 31 darab,

többségük megfejtetlen, csupán hat darabot lehetett töredékesen értelmezni. Ezek alapján megállapítható, hogy a feliratok az ujgur birodalom (745–840) idejéből származnak, világi tartalmúak, egy részüket az utazók jókívánságai teszik ki, de van olyan, amelyik uralkodóhoz köthető.²⁷ Mongol feliratok a 14. századtól kezdve maradtak meg, mintegy hetvenet számoltak össze. A korábbiak egy-egy előkelőhöz köthetőek,²⁸ a későbbiek (18–19. század) pedig elsősorban buddhista áldáskérő fohászok, például: „*qamuy amitan burqan-u qutuγ olqu boltuγai*” (Minden élőlény érje el a megvilágosodást!) (2. kép 4). A mongol mellett található még néhány mandzsu, illetve kínai nyelvű felirat is, ezek a 18. század után keletkeztek, utazók graffitije.²⁹

RASHAANT HAD (*РАШААНТ ХАД*)

Hentii (*Хэнтий*) megye Binder (*Биндэр*) településétől nem messze egy kisebb dombon található Rashaant had (3. kép 2). Neve szó szerinti jelentése 'gyógyvizes szikla', ezt az egyik magányos szikláról kapta, amelyből gyógyvíz csepeg. E mellett a tájból kiemelkedve több nagyobb szikla is áll, ezeken találhatóak a feliratok, illetve rajzok. A hely a 12. század végi – 13. század eleji mongol hatalmi központhoz tartozott, majd a 15. században is itt volt a mongol területek legfontosabb központja.

A sziklával kapcsolatban egy rövid mongol nyelvű ismertetés jelent meg Perlee tollából, amely csupán a türk és mongol feliratokra fókuszált.³⁰

A helyen nagy mennyiségben találhatóak 1–3 cm hosszú kőkori pattintott kőeszközök. A

sziklákön vésett őskori rajzok³¹ (3. kép 1) mellett két türk rovásfeliratot³² és több mint 20 mongol feliratot lehet összeszámolni.³³ Az egyik sziklán rengeteg nemzetséggel(?) látható, ezek időbeli meghatározása bizonytalan.³⁴ A mongol nyelvű epigráfiai emlékek között akad egy töredék, amely Dzsingisz nevét tartalmazza (*suutu Cinggis qan-u*),³⁵ ennek datálása kérdéses, de a 13. század eleje tűnik a legvalószínűbbnek. A 15. századból származik egy uralkodói parancs is, amelynek csak az első szavai olvashatóak biztonsággal: „...*tai song qayan-u jarliγ-iyar* [...]” (Taizong császár parancsára [...]). A feliratban szereplő Taizong császár vagy a mongol Tajszung cánnal (1433–1453)³⁶ vagy a Ming Junglő csárával (1402–1424)³⁷ azonosítható. Néhány kínai

²² PERLEE 1960. A hellyel kapcsolatos részletes bibliográfia: MUNDAHC 2008, 171–173, 262–264.

²³ GRANÖ 1912, 58.

²⁴ ERDÉLYI–SUGÁR 1982, 73–74; ERDÉLYI 2000, 70.

²⁵ OKLADNIKOV 1981, 12.

²⁶ PERLEE 1960, 6–10.

²⁷ AZZAYA 2007, 69–74.

²⁸ PERLEE 1960, 11–14.

²⁹ MNDTCD 1999, 223–224.

³⁰ PERLEE 1974.

³¹ OKLADNIKOV 1981, 57.

³² MNDTCD 2008, 227.

³³ PERLEE 1974, 73.

³⁴ NOVGORODVA 1983, 307–309; MNDTCD 2008, 47–48.

³⁵ MATSUDA ET AL. 2006, 81.

³⁶ PERLEE 1972, 73–76.

³⁷ KÁPOLNÁS 2014.

írásjegy is helyet kapott a sziklákon.³⁸ A 18–19. században pedig buddhista áldáskérő fohászokat tartalmazó feliratokat és képeket helyeztek el itt (pl. egy szerzetesét, 3. kép 3–4), ezek mellett néhány tibeti nyelvű buddhista mantra is szerepel a sziklán. A feliratok döntő többsége kopott, nehezen olvasható.

Az említett helyszínek abban hasonlóak, hogy egyrészt az adott földrajzi környezetük jellegzetes pontját alkotják, másrészt a felirataik, rajzaik alapján egyértelmű, hogy különböző korszakokban is fontos szerepet játszottak. Ennek ellenére a történeti művek nem tesznek róluk említést. Természetesen a fentiekén kívül sokkal több helyszín kaphatott kiemelt szerepet, de a források hiánya miatt nem lehet felderíteni őket.

Az nem derül ki egyértelműen, hogy mi volt a funkciója ezeknek a helyeknek, az azonban biztos, hogy mindenki ismerte őket. Felmerül a kérdés, vajon generációról generációra öröklődött-e kiemelt szerepük, így bizonyítékul szolgálhatnak a kulturális folytonosságra. Az is elképzelhető, hogy ezeket minden nemzedék újonnan fedezte fel magának. Tágabb értelemben feltéve a kérdést, voltak-e állandó helyek a mai Mongólia területén, amelyek birodalomról birodalomra, népről népre öröklődtek. Azonban csak két olyan helyszín van, ahol szinte az összes korszak otthagya a nyomát, ez elenyészően kevés ahhoz, hogy bármit is bizonyítani tudna. Másrészt a különböző feliratok között gyakran évszázadok teltek el, ami inkább a folytonosság ellen vall.

Ha a különböző korokban emelt fővárosokat nézzük, akkor látható, hogy egyik sem épült egy korábbi helyére. Erre jó példa a 13. századi mongol főváros, Karakorum esete. Nem messze (50 km) helyezkednek el az Ujgur birodalom (745–840) fővárosának, Ordu-balígnak a romjai. Ögödej (1229–1241) uralkodásának idején, 1236-ban készült el a főváros,³⁹ ebben az időben előkerült Ordu-balígból

egy háromnyelvű (kínai, türk és szogd) sztélé, amelyet senki sem tudott elolvasni, végül Kínából jött egy írástudó, aki a kínai változat alapján megfejtette. A felirat egy ujgur mondát tartalmazott hatalmuk korai szakaszáról.⁴⁰ Karakorumról szóló egykorú források nem említik, hogy a várost egy korábbi településre emelték volna, vagy hogy a környék múltjának bármi köze lett volna a hely kiválasztásában.⁴¹ A 13. század elején ismerték a város romjait, de nem tulajdonítottak jelentőséget neki, erre utal a korabeli mongol neve is: *Ma'ubaligh* ('Baljós-romok').⁴²

A kérdést fordítva feltéve: a belső-ázsiai népek hagyományában egy-egy hellyel vagy bármi mással kapcsolatban megjelennek-e a korábbi népek, illetve birodalmak? A mongol művekben legáltalában sem szerepel egy-egy hely kapcsán, hogy korábban bármilyen szerepet betöltött volna. A mongolok egyébként sem vesznek tudomást a korábbi birodalmakról, népekről, sosem hivatkoznak rájuk. Ennek oka egyrészt az lehetett, hogy a hatalmat nem örökölték, hanem maguk teremtették meg, politikailag nem az ellenfeleik által megteremtettet kívánták folytatni, hanem újat kívántak létrehozni. Ettől függetlenül használtak és átvettek bizonyos struktúrákat a korábbi időkben. Azonban ez nem lehetett teljes, mert gyaníthatóan minden hatalomra jutott nép valamiben sikeresebb kellett, hogy legyen az elődeinél és a kortársaiknál is, pl. jobb fegyvereket tudtak csinálni vagy hatékonyabb volt a hadszervezésük stb. Azonban kérdéses, hogy a mongol példát vissza lehet-e vetíteni a korábbi évszázadokra. A mongolok előtt a mai Mongólia területe a dzsürcsen, korábban pedig a kitaj birodalom perifériája volt, azonban korábban több egymás követő birodalomnak is a központi részét alkották ezek a területek. Tehát a mongolok hatalomra kerülése nem biztos, hogy 100%-ban pontos analógiául szolgálhat a korábban bekövetkezett hasonló események kapcsán.

³⁸ PERLEE 1972, 73–76; MATSUDA ET AL. 2006, 77–81.

³⁹ MASUYA 2013, 232.

⁴⁰ ATWOOD 2013, 317–320; JUVAINI 1958, 54.

⁴¹ BECKER 2007, 7–36.

⁴² JUVAINI 1958, 54.

ÖSSZEFOGLALÁS

A mongol példa alapján a belső-ázsiai térségben a kulturális folytonosság kérdésére a helyekkel kapcsolatban kapott válasz negatív. A találkozási pontokat, ahol az emberek és az egymást váltó kultúrák is találkoztak, a helyszínek földrajzi környezete, illetve megjelenése jelölte ki. Nem elsősorban a különböző helyszínek továbbélését, hanem a kultúrát, illetve a politikai, társadalmi berendezkedést lenne célszerű vizsgálni, hogy a nomádok gyorsan változó világában a ke-

vésbé változókat felderítsük. Példának okáért, ha az uralkodói címet nézzük, akkor látható, hogy a kán/kagán cím először a 4. században tűnik fel, majd szinte kivétel nélkül minden uralkodó ezt használta a későbbi korokban.⁴³ A kánválasztás ceremóniája pedig a 6. századra, a topákhöz vezethető vissza.⁴⁴

Az ég tisztelete és hatalommal való felruházása sem csupán egyetlen korszakban lelhető fel, ez is hagyományozódott.⁴⁵

IRODALOM

- ATWOOD 2013: Atwood, C. P.: The Uygur Stone: Archaeological Revelations in the Mongol Empire. In: *The Steppe Lands and the World Beyond Them*. Eds.: Curta, F. – Maleon, B.-P. Iași 2013, 315–344.
- AZZAYA 2007: Аззая, Б.: Тайхар чулууны руни бичээс. *Acta Historica* 8:9 (2007) 68–74.
- BECKER 2007: Becker, E.: *Die Altmongolische Hauptstadt Karakorum. Internationale Archäologie*. Berlin 2007.
- CHÖ 2012: Чингис хааны өв. Ерөнхий ред.: Чулуун, С. Улаанбаатар 2007.
- EE 2010: Galdan Tusalayıcı, *Erdeni-yin erike kemekü teüke bolai, a Mongolian chronicle of 1841*. Academic introduction, cyrillic translation and commentary by J. Gerelbardakh. Ulaanbaatar 2010.
- ERDÉLYI 2000: Erdélyi, I.: *Archaeological Expeditions in Mongolia*. Budapest 2000.
- ERDÉLYI–SUGÁR 1982: Erdélyi I. – Sugár L.: *Ázsiai lovas nomádok*. Budapest 1982.
- FRANKE 1978: Franke, H.: *From Tribal Chieftain to Universal Emperor and God: The Legitimation of the Yüan Dynasty*. Bayerische Akademie der Wissenschaften. München 1978.
- GRANÖ 1912: Granö, J. G.: *Archäologische Beobachtungen von meiner Reise in Südsibirien und der Nordwest-Mongolei im Jahre 1909*. Helsingfors 1912.
- HAMBIS 1960: Hambis, L.: À propos de la Pierre de Genggis-khan. *Mélanges publiés par l'Institut des Hautes Etudes Chinoises* 2 (1960) 141–157.
- HÖGJILTÜ 2004: 呼格吉勒图: 八思巴字蒙古语文献汇编. 内蒙古教育出版社. 呼和浩特. 2004.
- JUVAINI 1958: Juvaini, 'A. 'A. : *The History of the World-Conqueror*. Translated from the text of Mirza Muhammad Qazvini by John Andrew Boyle. Manchester 1958.
- KÁPOLNÁS 2014: Kápolnás, O.: Emperor's order Inscription on the Rashaant khad (Khentii, Mongolia). In: *A Window onto the Other*. Eds.: Bareja-Starzyńska, A. – Rogala, J. – Majkowski, F. Warsaw 2014, 141–145.
- KARA 2005: Kara, Gy.: *Books of the Mongolian Nomads*. Bloomington 2005.
- KOTWICH 1934: Kotwicz, W.: Formules initiales des documents mongols aux XIIIe et XIVe ss. *Rocznik Orientalistyczny* 10 (1934) 131–157.
- MASUYA 2013: Masuya, T.: Seasonal Capitals with Permanent Buildings in the Mongol Empire. In: *Turko-Mongol Rulers, Cities and City Life*. Ed.: Durand-Guédy, D. Leiden–Boston 2013, 223–256.

⁴³ TREPAVLOV 1993, 59; HAMBIS 1960, 149.

⁴⁴ WITTFOGEL–FENG 223.

⁴⁵ Három példa, mindegyik birodalom/dinasztia alapítójával kapcsolatban: türkök, 8. század: az „Égtől született türk Bilge kagán” (Kül Tegin felirata, Kakukk Zs. (ford.), MEH 2002, 56); mongolok, 13. század: „Élt egy kékesszürke farkas, ki az Ég rendeléséből született.” (MTT 1962, §1.); mandzsuk, 17. század: A mandzsuk ősapját így tanította az anyja: „Az Ég elrendeléséből született...” (MATSUMURA 1997, 47).

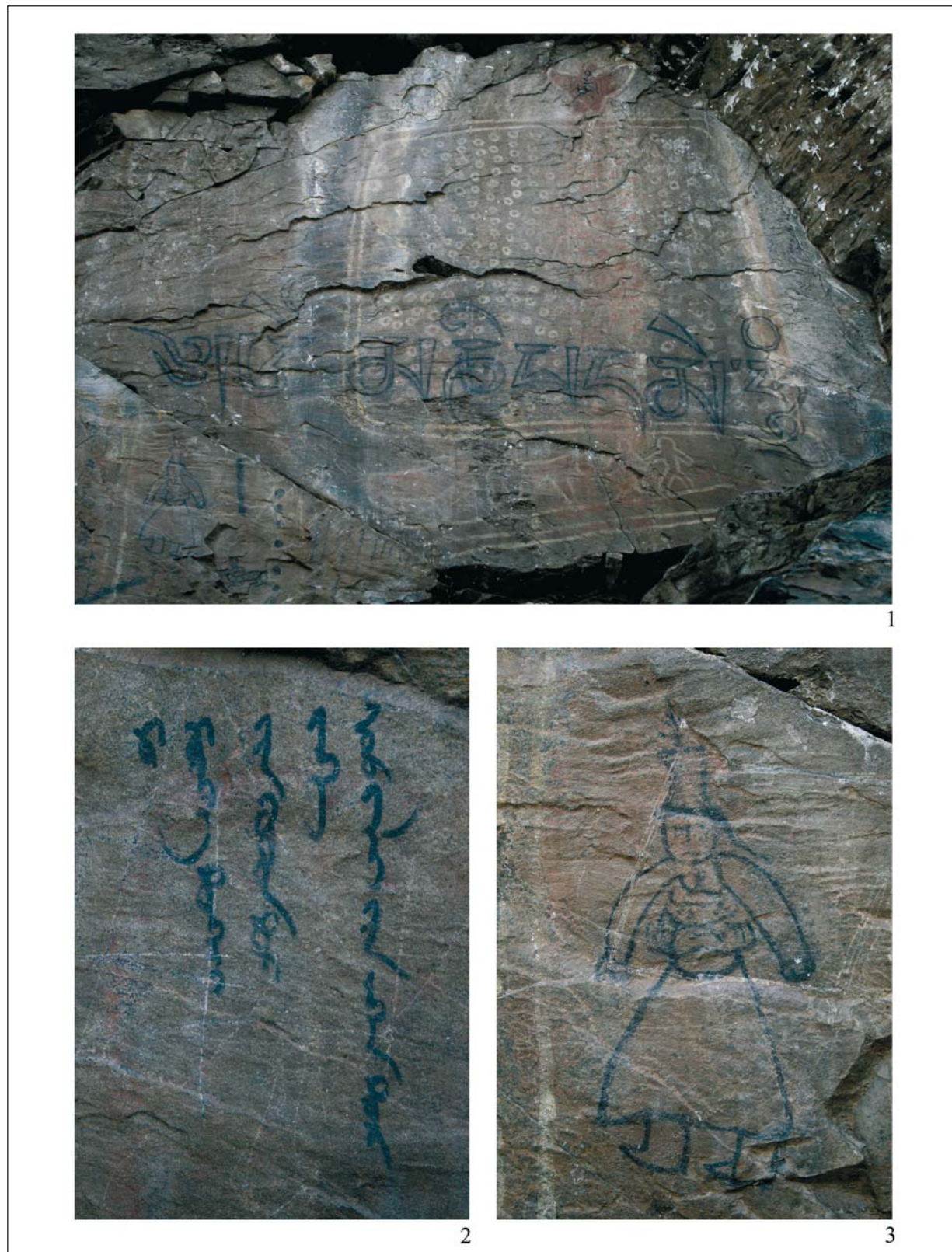
- MATSUDA ET AL. 2006: Matsuda, K. – Muraoka, H. – Matsukuwa, T.: Rock writings of Arashan-Qada on Khentii Province. *Bulletin of Japanese Association for Mongolian Studies* 36 (2006) 72–82.
- MATSUMURA 1997: Matsumura, J.: The Founding Legend of the Qing Dynasty Reconsidered. *Memories of the Research Department of the Toyo Bunko* 55 (1997) 41–60.
- МЕН 2002: *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról*. Főszerk.: Györffy Gy. Budapest 2002.
- MNDTCD 1999: *Монгол нутаг дахь түүх соёлын дурсгал*. Бүтээлийг эрхэлсэн: Лувсандамбын Дашням. Монголын Хүмүүнлэгийн ухааны Академи. Улаанбаатар, 1999.
- MUNDAHC 2008: *Монгол улсын нутаг дахь археологийн хайгуул судалгаа (2005–2006 он)*. Ред.: Б. Энхтүвшин, Та Ла. БНАХУ-ын соёлын өв хэвлэлийн, 2008.
- МТТ 1962: *A mongolok titkos története*. Ford.: Ligeti L. Budapest 1962.
- MÜNKÜYEV 1977: Münküjev, N. Ts.: A new Mongolian P'ai-tzu from Simferopol. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 31:2 (1977) 185–216.
- MUT 2003: *Монгол улсын түүх*. Ред.: Чулууны Далай – Цогт-Очирын Ишдорж. Монгол Улсын Шинжлэх Ухааны Академи. Улаанбаатар 2003.
- NOVGORODOVA 1983: Новгородова, Э. А.: Аршан-Хад древнейший памятник изобразительного искусства восточной Монголии. In: *История и культура Центральной Азии*. Москва 1983, 306–310.
- ОЧИР 2001: Ochir, A.: Хүйтэн голын монгол ба дөрвөлжин бичгийн дурсгалын тухай. *Mongolica* 11 (2001) 93–97.
- OKLADNIKOV 1962: Окладников, А. П.: *Древне-монгольский портрет, надписи и рисунки на скале у подножия горы Богдо-Уула*. In: *Монгольский археологический сборник*. Отв. ред.: Киселев, С. В. Москва 1962.
- OKLADNIKOV 1981: Окладников, А. П.: *Петроглифы Монголии*. Ленинград 1981.
- PE 1963: *Preklasszikus emlékek 1. XIII–XIV. század*. Közzéteszi Ligeti L. Mongol Nyelvemléktár. Budapest 1963.
- PERLEE 1960: Пэрлээ: *Taiхур чулуу*. *Studia Archeological*. Fasc. 1. Улаанбаатар 1960.
- PERLEE 1974: Пэрлээ: Дорнод Монголын эртний бичиг үсгийн дурсгалын зүйл. *Шинжлэх ухаан амьдрал* 4 (1974) 71–76.
- RADLOFF 1985: Radloff, W.: *Die alt-türkischen Inschriften der Mongolei* III. St. Petersburg 1985.
- PLANO 2003: Plano Carpini útjelentése 1247-ből. Ford.: Gy. Ruitz I. In: *Tatárjárás*. Szerk.: Nagy B. Budapest 2003.
- RACHEWILTZ 2006: Rachewiltz, I.: *The Secret History of the Mongols. A Mongolian Epic Chronicle of the Thirteenth Century*. Translated with a Historical and Philological Commentary by Igor de Rachewiltz. Boston 2006.
- SGK 1971: *The Successors of Genghis Khan*. Translated from the Persian of Rashīd al-Dīn by John Andrew Boyle. New York 1971.
- TREPAVLOV 1993: Трепавлов, В. В.: *Государственный строй Монгольской империи XIII в.: проблема исторической преемственности*. Москва 1993.
- WITTFOGEL–CHIA-SHENG 1949: Wittfogel, K. A. – Chia-Sheng, F.: *The History of Chinese Society Liao (907–1125)*. Philadelphia 1949.

MEETING POINTS ON THE MONGOLIAN STEPPE IN THE 13TH CENTURY

There were several important places on the steppe where the nomads assembled for different reasons, for example to elect a khan or to gather for a military campaign. These places were well-known among the people, and were located at nearby springs or important geographical centres. There are only two kinds of sources, historical works and epigraphical monuments, mentioning these places.

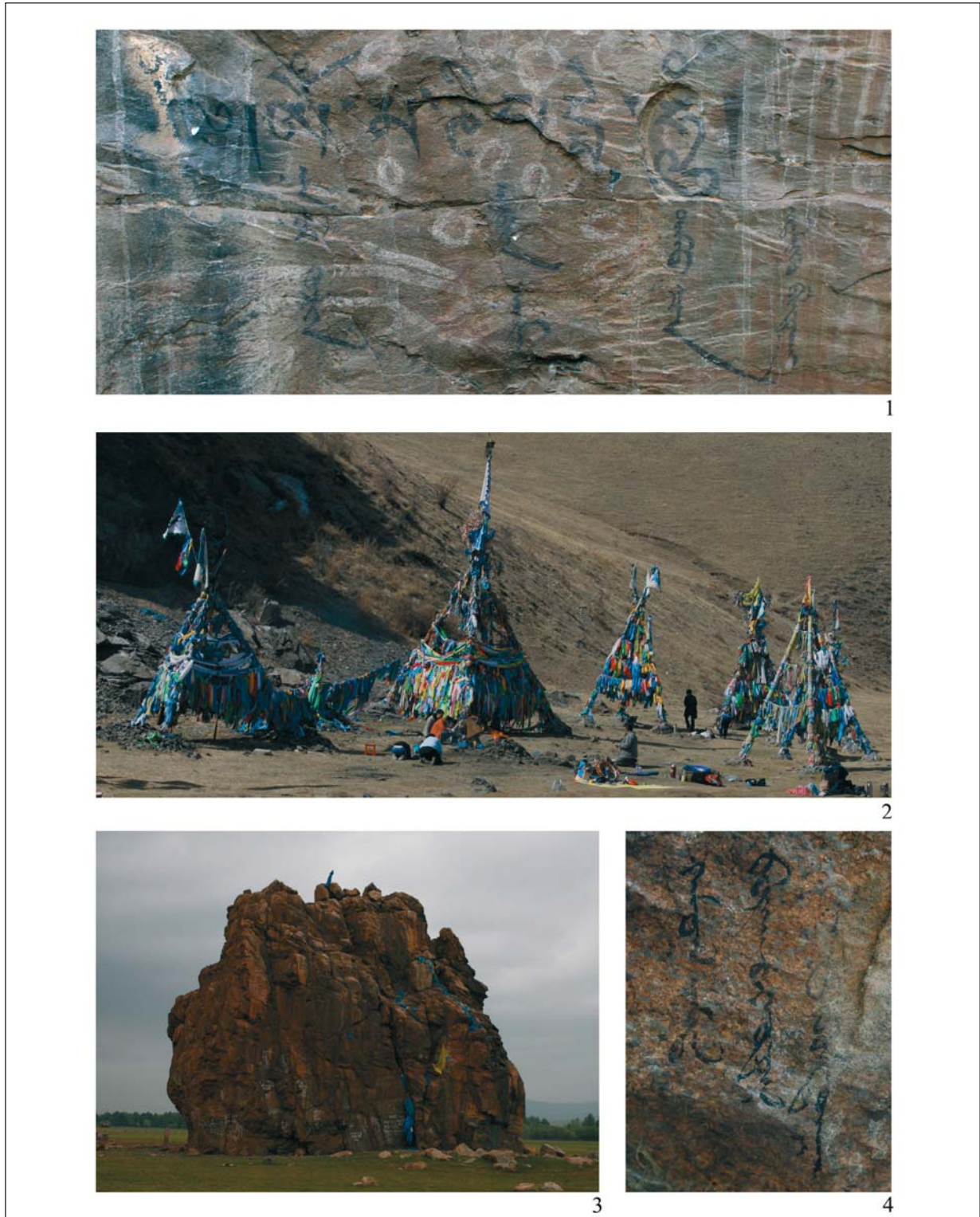
People of ancient times (before the Mongol Period) left their marks in some of these areas; we can find petroglyphs, writings carved in rocks, such as the Taihar chuluu and the Rashaant had. The main question, however, is still unanswered: Was the knowledge of these locations handed down to new generations, or every dynasty or nation found the same places anew?

The Mongols never referred to any place as having any connection with previous eras. The reason why they chose those locations might be very simple: all places were situated in major geographical regions or the surrounding area was of some special character.

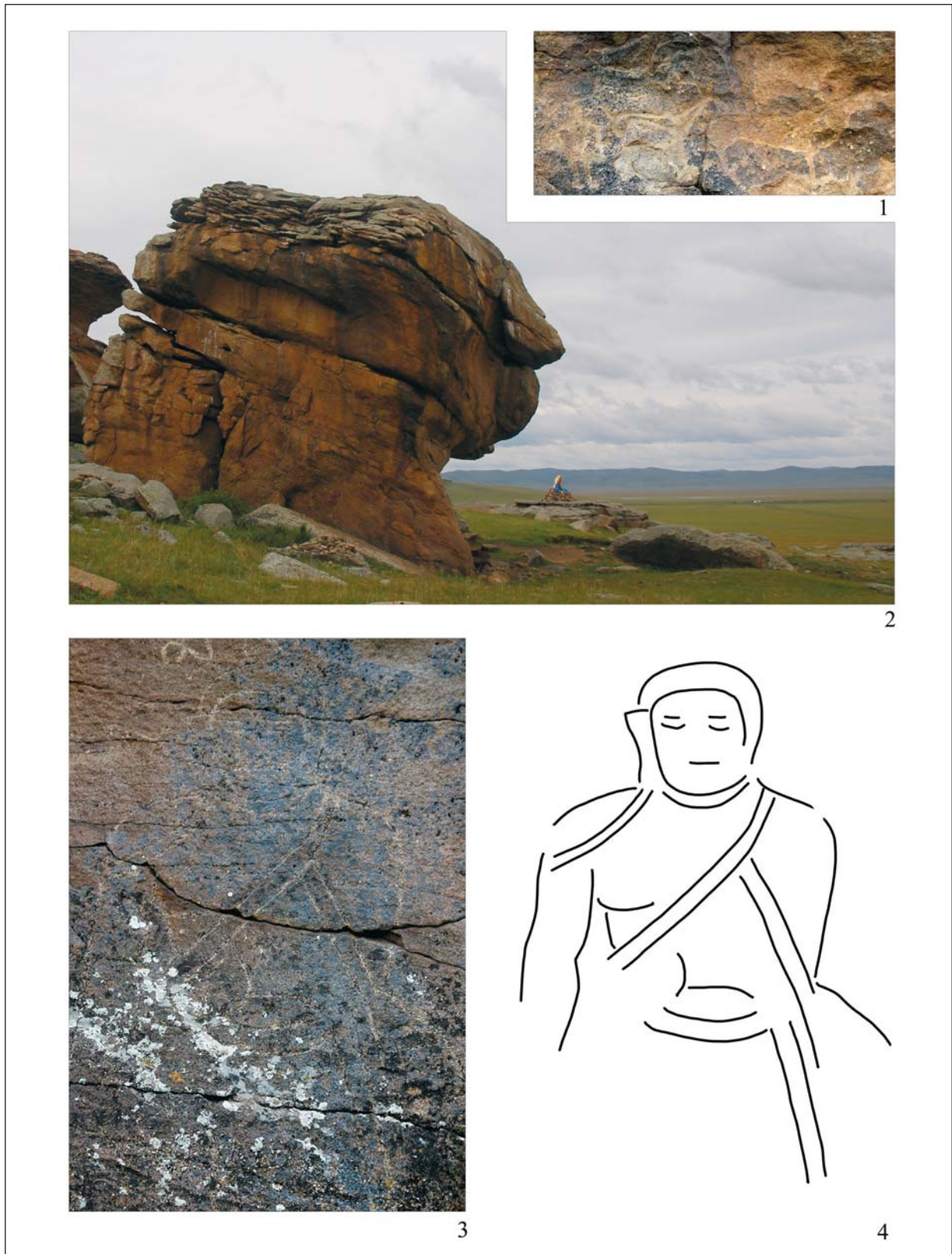
1. kép. Ih tengriin am (Ulánbátor mellett). 1: Sziklarajzok és feliratok különböző korokból (Kápolnás O. felvételei);
2: 13–14. századi mongol felirat; 3: Mongol asszonyt ábrázoló 13–14. századi rajz

Fig. 1. Ih Tengriin Am (near Ulaanbaatar). 1: Petroglyphs and inscriptions from different periods (Photographs by Kápolnás, O.); 2: Mongolian inscription from the 13th–14th century; 3: Picture of a Mongolian woman from the 13th–14th century

2. kép. 1–2: *Ih tengriin am*. 1: Óskori sziklarajz részletei buddhista feliratokkal; 2: Manapság előszeretettel tartják itt performanszaikat a kortárs városi sámánok. A kép bal felső részén sötétlő sziklákon találhatóak a fentebb bemutatott képek és feliratok. 3–4: *Taihar chuluu* (Arhangaj megye); 4: 18–19. századi mongol felirat

Fig. 2. 1–2: *Ih Tengriin Am*. 1: Fragments of a prehistoric painting with buddhist inscriptions; 2: Nowadays contemporary urban shamans like to use this place for their performances. The pictures showed above can be found on the dark rocks in the upper left corner. 3–4: *Mongolian script* from the 18th–19th century at *Taihar Chuluu* (Arkhangai Province)

3. kép. Rashaant had (Hentij megye). 1–2: Óskori sziklavészetek; 3–4: 18–19. századi véset, buddhista szerzetes elhomályosult alakja és rekonstrukciós rajza

Fig. 3. Rashaant Had (Hentii Province). 1–2: Prehistoric petroglyphs; 3–4: Engraving from the 18th–19th century: blurred image of a buddhist monk and its reconstruction drawing